

Osmanlı Basınının Gelişim Sürecinde Sansür ve Baskı Politikaları (1828-1876)

Ergin Sarı*

ÖZ

Bu çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1828-1876 yılları arasında basının gelişimini ve siyasi iktidarla ilişkisini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Türk gazeteciliğinin ilk dönemi olarak nitelenen bu zaman diliminde hem devlet destekli resmî gazetelerin hem de özel teşebbüslerle kurulan ilk gazetelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis gibi gazeteler, dönemin reform hareketlerine destek verirken, eleştirel bir çizgiden uzak, devletin propaganda araçları olarak işlev görmüştür. Bununla birlikte, 1860 yılında yayımlanmaya başlayan Tercüman-ı Ahval, sade dili ve eleştirel yaklaşımıyla Osmanlı basın tarihinde bir dönüm noktası olmuş, bireysel haklar ve ifade özgürlüğü gibi kavramları tartışmaya açmıştır. Ancak bu dönemde basın, sıkı sansür ve denetim politikalarına tabi tutulmuş; 1858 Ceza Kanunu, 1864 Matbuat Nizamnamesi ve 1867 Âli Kararname gibi yasal düzenlemelerle basın faaliyetleri ciddi şekilde sınırlandırılmıştır. Çalışma, bu süreçte Osmanlı basınının, iktidarın kontrol aracı olarak nasıl konumlandığını ve bu kontrolün gazetecilik faaliyetleri üzerindeki etkilerini değerlendirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Basını, Sansür, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Başvuru: 06.10.2024

Revizyon: 30.12.2024

Kabul: 22.01.2025

* Dr., Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, erginsari@yyu.edu.tr, 0000-0002-7956-1390

Censorship and Repression Policies in the Development Process of the Ottoman Press (1828-1876)

Ergin Sari*

ABSTRACT

This study comprehensively examines the development of the press and its relationship with political power in the Ottoman Empire between 1828 and 1876. During this period, considered the first phase of Turkish journalism, both state-sponsored official newspapers and privately initiated publications emerged. Newspapers such as Takvim-i Vekayi and Ceride-i Havadis supported the reform movements of the time but functioned primarily as tools of state propaganda, avoiding critical perspectives. However, the publication of Tercüman-ı Ahval in 1860 marked a turning point in Ottoman press history, introducing a simpler language and a critical approach, while fostering discussions on individual rights and freedom of expression. During this era, the press was subjected to strict censorship and control policies; regulations such as the 1858 Ceza Kanunu (Penal Code), the 1864 Matbuat Nizamnamesi and the 1867 Âli Kararname significantly restricted journalistic activities. Newspapers were shut down, and journalists were either exiled or forced to flee abroad. This study evaluates how the press was positioned as a tool of state control during this period and examines the impact of such control on journalistic practices.

Keywords: Ottoman Press, Censorship, Ceride-i Havadis, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr

Article Type: Research Article

Received: 06.10.2024

Revised: 30.12.2024

Accepted: 22.01.2025

* Dr., Van Yüzüncü Yıl University, erginsari@yyu.edu.tr, 0000-0002-7956-1390

Giriş

Gazetecilik mesleği Türkiye topraklarında ortaya çıktığı günden bu yana iktidarla temas - mesafe sorunları hep yaşanagelmıştır. Türk basın tarihinde iktidar ve basın arasındaki ilişkilerinin seyri ilk gazetelerden günümüze 'havuç ve sopa' metaforuyla açıklanabilir. *Havuç*; hükümetlerin basın organlarına sağladıkları kolaylıklar, destekler, verdiği ödüller ya da avantalar olarak ifade edilebilir. Bunlar arasında kimi zaman devlet arazileri ve binalarının tahsis edilmesi; hazine tarafından maddi yardım sağlanması, makine - ekipman ve kâğıt tedariklerinde ithalat kolaylıkları veya özel indirim ile gümrük tarifelerindeki fırsatlar, resmi ilanlar, ucuz taşıma ve haberleşme olanakları yer almaktadır. Bununla birlikte Türk basın tarihinde sıkça ve aslında kolay başvurulmuş diğer yöntem olan *sopa* ise; basına sansür uygulanması veya kısıtlama getirilmesi, yasaklamalar, zor kullanma ile öldürme ve hapsedme de dahil her türlü yasal ve yasadışı önlemlere denk gelmektedir. *Havuç* ve *sopa*nın iktidarlar tarafından ne zaman ne ölçüde, hangi etkinlikle ve nasıl kullanılacağını belirleyecek olan unsurlar arasında basının yapısı, ülkedeki demokrasi ortamı ve kuşkusuz siyasi yapı belirleyici olmuştur (Kocabaşoğlu & Akan, 2019, s. 4). Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçe dilinde gazetecilik faaliyetlerinin başlangıcı ve gelişimi, 19. yüzyılın ilk yarısında Batı ile kurulan ilişkilerin artması ve modernleşme çabalarının etkisiyle ortaya çıkmıştır. İlk Türkçe gazete *Takvim-i Vekayi*, Sultan II. Mahmud'un reform politikalarının bir uzantısı olarak 1831 yılında yayımlanmıştır. Bu gazete, devletin reformlarını ve hükümet kararlarını halka duyurmayı amaçlayan bir yayın organı olup, bağımsız gazetecilikten ziyade resmî bir propaganda aracı olarak hizmet vermiştir. Bununla birlikte, Osmanlı idaresi tarafından maddi destek görmesine rağmen özel teşebbüsle kurulan ilk gazete olan *Ceride-i Havadis*, 1840 yılında İngiliz vatandaşı William Churchill tarafından yayımlanmıştır. Bu gazete, daha geniş bir halk kitlesine hitap etmeyi hedeflemiş ve içerik çeşitliliğiyle okuyucunun ilgisini çekmeye çalışmıştır.

1860 yılına gelindiğinde ise Osmanlı'da gazetecilik alanında daha eleştirel ve muhalif bir çizgi ortaya çıkmıştır. Şinasi ve Agah Efendi gibi isimler tarafından yayımlanan *Tercüman-ı Ahval*, Osmanlı basınında muhalif gazeteciliğin öncüsü sayılmıştır. Tanzimat reformlarının bir ürünü olan bu gazete, halkın bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi misyonunu üstlenmiştir. Gazete, halkın kolayca anlayabileceği sade bir Türkçe kullanmayı benimseyerek hem sosyal hem de siyasi olaylara ışık tutmayı hedeflemiştir. Aynı zamanda, Osmanlı

modernleşmesinin bir parçası olarak gazetecilik anlayışında önemli bir değişimi temsil etmiş ve ifade özgürlüğü için önemli bir adım atmıştır (Yanardağ, 2011). *Tercüman-ı Ahval*'in yayın politikası, toplumun sosyal, kültürel ve siyasal açıdan bilinçlendirilmesi üzerine şekillenmiştir. Gazete, güncel olayları ele alırken aynı zamanda eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. İbrahim Şinasi'nin yazdığı gazetenin mukaddimesi, gazetecilik etiği ve misyonu hakkında bir manifesto niteliğindedir. Bu bağlamda, *Tercüman-ı Ahval*, sadece bir haber kaynağı değil, aynı zamanda toplumun modernleşme sürecine katkı sağlayan bir eğitim aracı olarak da önemli bir rol oynamıştır (Güz & Bayhan, 2016). Ancak bu dönemde basın özgürlüğü ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kalmış, muhalif yayınlar sık sık sansüre uğramış veya kapatma cezası almıştır. Devletin uyguladığı sıkı denetim ve baskılar sonucunda birçok gazeteci sürgün edilmiş veya yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır.

1860'lı yılları Osmanlısında Batılılaşma girişimlerini devlet kontrolü altında yürüten devlet idaresi ile 1825 - 1850 yılları arasında Batılılaşmayı içtenlikle benimsemiş aydın ve idealist neslin girişimleri bir bakıma Türk basın tarihinin başlamasını sağlamıştır. Bu anlamda bazı dönemlerde politikacıların gerek kişisel gerekse de başka sebeplerle Batılılaşma noktasında gösterdikleri gevşeklik veya isteksizlik karşısında bu aydın kesim zor sayılabilecek bir girişimi yüklenmişlerdir. Böylece Batılılaşma hareketleri, yalnızca Osmanlı idaresi tarafından yürütülen ve yönlendirilen bir hareket olmanın ötesine geçerek aydın ve idealist önderlerin topluma mal etmeye çalıştıkları, daha sistemli bir anlayış haline gelmiştir (Gündüz, 2018, s. 92-93). Bu dönemde aydınların kullandıkları en önemli araç ise gazeteler olmuştur. Bir nevi *Tercüman-ı Ahval* ile başlayan bu girişim, devam eden süreçte daha da zenginleşen bir basın hayatının oluşmasına katkı sunmuştur. Öncesinde yayınlanan *Takvim-i Vekayi* ile *Ceride-i Havadis*, yani iktidarın tekel ve denetiminde olan gazetecilik faaliyetleri, reformcu yönetime karşı eleştirisiz bir çizgide yayın yapmışlardır. Bu dönemde yabancı dillerde gazetelerin yayınlanmasına izin veren Osmanlı idaresi bu gazetelerin içeriklerine de pek karışmamıştır (Demir, 2015). Ancak muhalif Türkçe basının ortaya çıkmasıyla birlikte iktidar basın üzerinde mutlak bir denetim kurma yoluna gitmiştir.

Resmî Basının Doğuşu ve İlk Türkçe Gazeteler

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da yayınlattığı *Vakayi-i Mısriye* ile Hanya'da yayınlattığı *Vakayi-i Giridiye* gazeteleri, Osmanlı Devleti'nin resmî gazetesi *Takvim-i Vakayi* ve bir İngiliz'e verilen imtiyazla yarı resmi olarak çıkarılan

Ceride-i Havadis'in yazarları, yani Türk basınının ilk gazetecilerinin tamamı aynı zamanda devlette görev alan memurlardan oluşmuştur (Çakır, 1997:42-44). Bu nedenle bu ilk gazetelerin ve gazetecilerin iktidarın çıkarları dışında fikir üretmeleri mümkün olmamıştır. Yani Osmanlı'daki bu ilk gazeteler Batı'da olduğu gibi 'dördüncü kuvvet' olma niteliğinden oldukça uzak kalmıştır (Koloğlu, 1992, s. 15-16). Ancak, eleştirel gazeteciliğin Osmanlı'da ortaya çıkışı, Tanzimat reformları sonrası oluşan entelektüel çevrelerin etkisiyle mümkün olmuştur. Genç Osmanlılar Hareketi, bu değişimin merkezinde yer almış ve basını toplumu dönüştürme aracı olarak görmüştür. Bu hareketin üyeleri, gazeteleri aracılığıyla hem reformları eleştirmiş hem de halkı modernleşme ve özgürlük fikirleriyle tanıştırmıştır. *Tercüman-ı Ahval* gibi gazetelerle başlayan bu süreç, Osmanlı'da basın özgürlüğüne yönelik ilk kıvılcımları ateşlemiştir (Öztay, 2020). Bu bağlamda, eleştirel gazetecilik, sadece hükümet politikalarını sorgulamakla kalmamış, aynı zamanda halkın bilinçlenmesi ve modernleşme sürecine katılımı için de önemli bir işlev üstlenmiştir.

Bundan da anlaşılacağı üzere ilk dönem gazeteler tamamen iktidarın kontrolündedir ki, iktidar istediği zaman bu gazeteleri kapatmıştır. Gerek *Takvim-i Vekâyi* gerekse de 1840'ta yayın hayatına başlayan *Ceride-i Havadis* gazeteleri Osmanlı'nın Batılılaşma noktasındaki politikalarına destek vermiş ve açık bir şekilde liberal düzene geçişin savunuculuğunu yapmışlardır. Bu bağlamda, bu yayınların eleştirel bir tutum sergilemeleri mümkün olmamış; aksine, devlet kontrolü altında faaliyet göstermişlerdir (Demir, 2014). Özellikle *Ceride-i Havadis*, İngiliz desteği ile çıkarılmış olsa da Osmanlı'nın liberal düzene geçiş çabalarını destekleyen bir çizgide ilerlemiştir. Bu gazeteler aynı zamanda Tanzimat döneminin idareci ve düşünürlerinin yetişmesi açısından bir okul işlevi de görmüşlerdir. *Takvim-i Vekâyi*'nin aksine sadece resmi değil, özel konularda da haber ve değerlendirme hakkını elinde bulunduran *Ceride-i Havadis*, bu anlamda farklı bilgilerin topluma aktarılmasında önemli bir faaliyeti yerine getirmiştir. *Takvim-i Vekâyi* zamanla daha resmi bir anlayış benimserken, *Ceride-i Havadis* daha da zenginleşmiştir (Koloğlu, 1985, s. 71). Ancak hem devlet gazetesi olan *Takvim-i Vekâyi* hem de özel teşebbüsle ama devlet yardımıyla kurulan *Ceride-i Havadis* gazetelerinin geniş halk kitleleri tarafından gereği kadar ilgi görmemiştir. İlk dönem Osmanlı gazeteleri, Batı'daki "dördüncü kuvvet" anlayışından uzakta, hükümetin ideolojik aygıtları olarak işlev görmüştür. Bu gazetelerin hem içerikleri hem de yayın politikaları, tamamen iktidarın belirlediği sınırlar çerçevesinde şekillenmiştir. Eleştirel gazetecilik faaliyetlerinin başlaması ise ancak Genç Osmanlılar hareketi ile mümkün olmuş; bu dönemde

halkın bilinçlenmesi ve reformların eleştirilmesi gibi işlevler, basının temel amaçlarından biri haline gelmiştir (Koloğlu, 1985, s. 71; Eryılmaz & Eraslan, 2022).

Türkiye topraklarında bu ilk gazetecilik örnekleri olan *resmi basın*, ne gibi işlevler gördüğünü açıklamaya çalışmak aynı zamanda *'iktidarın bu gazetelerden ne beklediği'* sorusuna cevap aramak olacaktır. Aslında bu gazetelerin en önemli işlevlerinden biri, Osmanlı'nın toplum yapısını değiştirmeye yönelik ıslahat ve yeniliklere destek olmalarıdır. Tabi bu destek 'mevcut iktidarı eleştirmekten kaçınılarak' yerine getirilecektir. Her fırsatta İslam'ın üstünlüğü ve sultan/halifeye bağlılığın gereği vurgulanmakla birlikte öteki dinlere karşı düşmanca bir tutum gazete sayfalarında yer almamıştır. Bu da aslında dönemin yenilikçi anlayışına, yani *laikleşme yolundaki ilk adımlara destek vermek* anlamına gelmektedir (Girgin, 2009, s. 49). Gazeteler hem toplumsal değişimi teşvik ederken hem de iktidarın meşruiyetini pekiştirme işlevi görmüştür. Böylece, basın, devletin kontrolü altında kalarak bir yandan modernleşme süreçlerine katkı sağlarken, öte yandan geleneksel değerlerin korunmasını ve siyasi otoritenin devamlılığını destekleyen bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere Osmanlı yönetim sisteminde yerel idareler belli bir ölçüde özerk yapıya sahiptiler. Ancak Tanzimat'la birlikte merkezileşme çabaları, ıslahat ve yenilik çalışmaları kadar önem kazanmıştır. Bu noktada dönemin gazeteleri de sütunlarında bu çabalara destek vermiştir. Bununla birlikte 'Avrupa Merkezli Dünya Görüşü' çerçevesinde yeniden yapılanan Osmanlı devletinde yayınlanan bu resmî gazetelerde Avrupa'ya yönelik herhangi bir eleştiriye de rastlanmamaktadır. Örneğin Avrupa yayılcılığına ve emperyalizmine hiçbir eleştiri yoktur. Aksine bu resmî gazetelere göre, Avrupa olmazsa dünyanın hiçbir sorunu da çözülemeyecektir (Koloğlu, 1992, s. 16-17). Bu tespitler aslında gerileme döneminde olan imparatorluğun kurtulması için gerekli olan reçeteye de işaret etmektedir. Çünkü bu dönemde, bazı padişahlar ve aydın kesim, Osmanlı'yı ayakta tutabilmenin yegâne yolunun Batılılaşma ve Batılı anlamında kurumsal organizasyonların geliştirilmesi olduğuna inanmaktadırlar.

Tanzimat dönemiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nda yalnızca resmî gazetelerin değil, aynı zamanda özel basının da gelişmeye başladığı görülmüştür. Özel gazeteler, devletin propagandasını yapan resmî yayınların aksine, toplumsal meseleleri daha geniş bir perspektifte ele alma eğiliminde olmuşlardır. Bu süreçte, *Tercüman-ı Ahval* gibi ilk özel gazeteler, halkın eğitimine

katkı sağlama, farklı görüşlerin tartışılmasını teşvik etme ve bireysel hakların savunulması gibi yeni roller üstlenmiştir. Özel basın, hem toplumsal sorunların çözümüne dair farklı yaklaşımlar sunmuş hem de Batılılaşma sürecine destek verirken, devlet politikalarına alternatif fikirler üretmiştir. Bununla birlikte, bu gazeteler üzerinde sıkı bir sansür mekanizmasının varlığı, özel basının tamamen özgür bir alan olmasını engellemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda özel gazetelerin ortaya çıkışı ve sayılarının giderek artışı, imparatorluğun mali ve ekonomik krizleri, savaşlar, ayaklanmalar, siyasi ve toplumsal değişimler ile devletin yeniden yapılandırılma süreci çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu dönem, bir yandan imparatorluğun mali çöküşüne yol açan ekonomik zorlukları, diğer yandan da yapısal dönüşüm sürecini barındıran bir dönemi temsil etmektedir (Kızılca 2023, s.171).

İlk Muhalif Yayın: Tercüman-ı Ahval

Devlet eli veya teşviği ile çıkarılan *resmî gazetelerden* sonra 21 Ekim 1860 tarihinde yayınlanmaya başlanan *Tercüman-ı Ahval* Türk basın tarihi açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Gazete, Tanzimat Dönemi'nin modernleşme ve reform hedefleri doğrultusunda bir fikir platformu olmayı amaçlamıştır (Benek 2016; Yanardağ 2011). Devlet desteği almadan çıkan gazete, içerik ve sayfa düzeni açısından *Takvim-i Vekâyi* ve *Ceride-i Havadis* gazetelerine göre oldukça ileri bir noktadadır. Örneğin haber ve haber dışındaki değerlendirme yazıları birbirinden ayrı yerlere konulmuş, niteliklerine göre başlıklar ve ikinci başlıklar da atılmıştır (İnuğur, 1993, s. 187). Bu dönemde aynı zamanda Türk basınında ilk rekabeti, ilk tartışmayı görmekteyiz ki, bu tartışma da esasen gazetelerin iktidarla olan ilişkileri etrafında şekillenmiştir. Bu tartışmaların başlamasında elbette *Tercüman-ı Ahval*'in yayın politikasının etkisi büyüktür (Doğaner, 2012). Başyazı geleneğini de başlatan gazetede yayınlanan bazı yazılara, *Ceride-i Havadis* tarafından cevap verilmesi aynı zamanda ilk basın polemiklerini de beraberinde getirmiştir. Gazete, Tanzimat Dönemi'nin modernleşme ve reform çabalarının bir parçası olarak hem toplumu bilgilendirme hem de bireylerin haklarını savunma misyonu üstlenmiştir. *Tercüman-ı Ahval*, halka yönelik eğitim ve kamuoyunu bilinçlendirme amacı güden yazılarıyla, Osmanlı'da gazetecilik anlayışında önemli bir dönüşümün başlangıcını simgeler. Şinasi'nin kaleme aldığı "mukaddime" (önsöz), birey hakları, hukukun üstünlüğü ve toplumsal sorumluluk gibi temaları vurgulayarak, gazetenin misyonunu ve Tanzimat idealleriyle uyumunu ortaya koymuştur (Erol, 2019).

Tercüman-ı Ahval'in önsözünde, gazetenin temel amacı "düşünce ve tartışma alanı oluşturmak" olarak belirtilmiştir. Gazete hem yerel hem de uluslararası haberleri yayınlamış, ancak aynı zamanda dönemin siyasi ve toplumsal sorunlarına dair eleştirel yazılara da yer vermiştir (Yüksel, 2020).

Yirmi yıl boyunca Osmanlı basınındaki tek gazete olan *Ceride-i Havadis*, İnuğur'a (1993, s. 188) göre *Tercüman-ı Ahval*'in yayınlanmasını ve güçlü bir ekiple yola çıkmasını hazmedememiştir. *Ceride-i Havadis* gazetesinin adı, 27 Eylül 1864 tarihinde, daha yenilikçi bir anlayışla yayın hayatına devam etme amacıyla *Ruzname-i Ceride-i Havadis* olarak değiştirilmiştir. Bu gazetenin 29. sayısında yayımlanan "*Ceride ile müşteri arasında bir muhavere*" başlıklı yazıda, Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval* gazetesinde kaleme aldığı Şair Evlenmesi adlı eseri, "*kocakarılar mahsus masal*" olarak nitelendirilmiştir. *Tercüman-ı Ahval* bu eleştiriye karşılık olarak, dönemin mevcut üç gazetesinin adlarını, niteliklerini ve sahiplerini içeren bir liste yayımlamıştır. Bu listede, *Ruzname-i Ceride-i Havadis*'in sahibinin İngiliz, *Tercüman-ı Ahval*'in ise Ehl-i İslam olduğu okuyuculara aktarılmak istenmiştir. Listenin sonunda yer alan önemli bir ifade ise basın dünyasındaki mali yapıyı gözler önüne sermektedir: "Takvim-i Vekayi'nin gelir ve kazancı hükümete aittir, *Ceride-i Havadis*'in masrafları ve kazancı sahibine ait olmasının yanı sıra, gazete hükümetten maaş da almaktadır. Resmî olmayan gazetelerin ise masrafları ve kazançları tamamen sahiplerine aittir." Bu açıklama, dönemin gazetelerinin mali yapılarını ve hükümetle olan ilişkilerini net bir biçimde ortaya koymaktadır (Koloğlu, 1985; Akbulut, 2013).

Bu polemik sadece bu iki gazete arasında kalmamış, İstanbul'da Fransız, Rum ve Ermeniler tarafından çıkarılan azınlık gazeteleri de tartışmaya dahil olmuştur. *Tercüman-ı Ahval* bu tartışmada sorun ve sıkıntılarını diğerlerine göre en az savunabilenlerin '*Millet-i Hâkime- Türkler*' olduğu görüşünü dile getirmiştir. Gazeteye göre '*Millet-i Mahkûme*' olan mahkûm milletler, yani azınlık gazeteleri, daha özgürce yayın yapabilmektedir (Koloğlu, 1992, s. 32). Gazetenin bu şekilde bir değerlendirme yapması, dönemin şartları açısından da uygun düşmektedir. Çünkü azınlık gazeteleri henüz tam olarak yasal bir düzenleme ile karşı karşıya değildir ancak Türkçe gazeteler iktidara muhalif bir çizgide yayın yaptıkları için denetim ve baskı altında tutulmuştur.

Tercüman-ı Ahval özellikle eğitim sorunlarına eğilmiş, bu alandaki eksiklik ve aksaklıkları sık sık dile getirmiştir. Eğitimi konu alan ve Ziya Paşa tarafından kaleme alındığı söylenen bir yazı, ilk siyasi eleştiri yazı örneği olarak kabul edilmektedir. Ancak hükümet yazıya müdahale etmiş ve gazete 1861 Mayıs

ayında on dört gün süreyle kapatma cezası almıştır. *Tercüman-ı Ahval*'in aldığı bu kapatma cezası, Türk basın tarihinde ilk gazete kapatma hadisesi olarak yer almıştır (İnuğur, 1993, s. 189). Girgin'e (2009, s. 63) göre iktidarın gazeteyi kapatması akla farklı nedenler getirmektedir. Buna göre, Osmanlı hükümeti iki gazete arasındaki tartışmalardan rahatsızlık duymuş olabilir, çünkü taraflardan biri İngiliz vatandaşıdır ve ülkede kapitülasyon uygulaması nedeniyle ayrıcalıklıdır. Başka bir neden ise hükümetin gerçekten de eğitim politikasının eleştirilmesine tahammül edemediğidir.

İnuğur (1993, s. 189) sözü edilen dönemde Osmanlı hukuk sisteminde henüz bir basın yasasının olmadığını söylemekte, dolayısıyla gazetenin kapatılmasını keyfi mahiyette idari bir tasarruf olarak nitelendirmektedir. Oysa Topuz'a (2018, s. 44) göre Osmanlı'da basına uygulanan yasaklar, 1858 yılında düzenlenen Ceza Kanunu ile başlamıştır. Yasanın çıktığı dönemde aslında ikisi de devlet kontrolünde olan *Takvim-i Vakayi* ile *Ceride-i Havadis* dışında başka gazete yoktur. Kanunun basına ilgili düzenlemeleri, Fransa'dan alınan hukuk sistemine dayanmaktadır. Basına yönelik ilk yasaklar, özellikle 138. ve 139. maddeler üzerinden şekillenmiştir. Bu maddelerde, devlete karşı yapılan yayınların cezalandırılmasını öngören düzenlemeler yer almıştır. Bu kapsamda, devletin güvenliğini, padişahın otoritesini ve kamu düzenini korumak amacıyla sert yaptırımlar uygulanmıştır (Doğaner, 2012). Sözü edilen kanunun 138. maddesi aşağıdaki gibidir:

Devlet-i Âliyye'nin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda Saltanatı Seniyye, erbabı hükümet ve Teba-ı Saltanatı Seniyeden olan bir millet aleyhinde gazete veya kitap ve evrak-ı muzirre tab ve neşrine mütecasir olan kimlerin, iptida bastırılmış olduğu şeylerin zaptıyla derce-i cürmüne göre matbaası muvakkaten veya bütün bütün kapatıldıktan sonra on mecdiye altınından elli mecdiye altına kadar cezayı nakdi ahzolunur (Topuz, 2018, s. 44).

Tercüman-ı Ahval'in yukarıda belirtilen şekilde kapatılması *Ruznamey-i Ceride-i Havadis*'e de haber olmuştur. İskit'in (1937, s. 35) aktardığına göre gazetenin 153'üncü sayısına denk gelen bu haberde, gazete yazarının yetkisi dışında hareket ettiği ve bu nedenle cezalandırıldığı ve gazetenin basıldığı matbaanın da kapatıldığı duyurulmuştur. Cezası tamamlandıktan sonra 44. sayısı ile yayın hayatına kaldığı yerden devam eden *Tercüman-ı Ahval* açık bir şekilde *Ruznamey-i Ceride-i Havadis*'e cevap olacak bir duyuru ile çıkmıştır: "Hasbelicap birkaç gün gecikmeden sonra Babiâli'nin izni ile *Tercüman-ı Ahval* yine meydana geldi. Vah vah *Ceride-i Havadis* umduğu azadelik sevincinden çok vakit mütelezziz olamadı." (İskit, 1937, s. 35)

Tercüman-ı Ahval, toplumsal ve siyasal haberlerin yanı sıra Osmanlı ülkesindeki mali sorunları da sayfalarına taşımıştır. Gazete, Avrupa'dan alınan borçların üzerinde dönen hileleri, diğer gazetelerin ticari işlere fazla müdahil olmalarını, sermaye oyunları ile para kazanan sarrafların cambazlıklarını ve dış politik gelişmelerle ilgili eleştirileri de gündemine almıştır. Bu anlamda Tanzimat dönemi politikalarını eleştiren gazete, özellikle ticaretin tamamen liberalleşmesi adına yapılan anlaşmaların yerli sanayinin yıkılmasına neden olduğu noktasında haberler yapmıştır (Koloğlu, 1992, s. 32). Ancak genel itibarıyla *Tercüman-ı Ahval*, yayın politikası ile liberal eğilimli bir gazete olmuş, kültürel eylemin gelişmesi ile Osmanlı toplumunun siyasal uyanışında önemli bir rol oynamıştır (İnuğur, 1993, s. 190). Gazete özellikle kendisinden sonra yayınlanan gazetelere ilham kaynağı olmuş, bu gazetede çalışan kişiler daha sonra başka gazetelerde eleştirel gazetecilik geleneğini sürdürmeye çalışmışlardır.

Tasvir-i Efkâr ve Muhbir

Bu dönemde basın-iktidar ilişkileri bağlamında ele alacağımız gazetelerden biri de *Tasvir-i Efkâr*'dır. *Tasvir-i Efkâr*'ın en temel özelliklerinden birisi kamuoyuna büyük önem veren bir gazete olmasıdır (Koloğlu, 1992, s. 33). Gazetenin yayın politikasının şekillenmesinde iki önemli isim vardır: Şinasi ve Namık Kemal. Gazete, kendinden önceki gazetelere göre teknik ve içerik anlamında daha iyi durumdadır. Girgin'e (2009, s. 67-68) göre dönemin şartları düşünüldüğünde, güçlü bir fikir gazetesi imajı yaratan gazetenin sayfalarında topluma faydalı makale ve yazılara yer verilmiştir. *Tasvir-i Efkâr*'ın yayınlandığı dönemde Osmanlı Padişahı Abdülaziz'dir. Gazetelerin varlığından huzursuzluk duyan bir padişahın ülkeyi yönetiyor olması *Tasvir-i Efkâr*'ı çizdiği yayın politikasından alıkoyamamıştır. Gazete; halkoyu, düşünce özgürlüğü, devlet işlerinde kamuoyunun önemi gibi konuları sayalarına taşımış ve halkı uyandırıcı ve uyarıcı yazılar yayınlamıştır (Hayta, 2018).

Tasvir-i Efkâr'ın yayın politikasının yukarıdaki gibi olacağı aslında ilk sayının *sunuş* yazısında yer almıştır. Şinasi'nin kaleminden çıkan bu yazıda Tanrı'nın verdiği aklı kullanmak gerektiğine vurgu yapılmıştır. Yayın politikasını belirleyen Şinasi, padişahın tahta çıkış ve doğum günlerine övgülerin gazetede yayınlanmasını reddetmiştir. Gazete açık bir şekilde parlamenter rejimi savunmuş ve bu rejimle ilgili Avrupa gazetelerinde çıkan haber ve değerlendirmeleri çeviri olarak yayınlamıştır (Koloğlu, 1992, s. 33). Şinasi'nin böyle bir tavır takınması, dönemin şartları itibarıyla çok ileri bir adım olarak

görülebilir. Ancak bu kararlı yayın politikası bir süre sonra iktidar tarafından cezalandırılacak ve Şinasi ülkeyi terk etmek zorunda kalacaktır.

Şinasi'nin Paris'e kaçmasından sonra gazetenin yönetimini Namık Kemal devralmıştır. Önceleri sadece çeviriler yapan Namık Kemal yöneticilik yaptığı dönemde gazetede önemli konuları gündeme getirmiştir. Kolera salgını, İstanbul'un sorunları, eğitim, maliyenin düzenlenmesi gibi konularda eleştiriler yazılar kaleme alan Namık Kemal, kadınların okutulması, tıp fakültelerinde eğitimin Türkçe olması, Türk dili ve edebiyatının sorunları ile tarihi konuları gündeme taşımıştır. *Tasvir-i Efkâr*'ın yeni yöneticisi Kemal, hükümet tarafından kimi zaman taltif edilmesine rağmen 1867'de kaleme aldığı '*Şark Meselesi*' başlıklı yazı dizisi ile şimşekleri üzerine çekmiş ve gazetenin 465'inci sayısına denk gelen bu makalelerden sonra gazetecilik yapmasına yasak getirilmiştir. Bunun üzerine Namık Kemal, tıpkı Şinasi gibi yurt dışına kaçmıştır. *Tasvir-i Efkâr*'ın başına ise Recaizade Mahmut Ekrem geçmiştir (Girgin, 2009, s. 71; Koloğlu, 1992, s. 34). Osmanlı idaresi bu dönemde kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklamış ancak gazeteleri kökten kapatma yoluna gitmemiştir. Bunun yerine aşağıda görüleceği üzere gazetelere genellikle bir süreliğine yayın durdurma cezası verilmiştir. Ancak bazı gazeteleri yayın durdurma cezası ile kontrol altına alamayan iktidar, bu sefer tamamen kapatma yoluna gidecektir.

Dönemin öne çıkan gazetelerinden biri de *Muhbir*'dir. 1860'lı yıllarda yayın hayatına başlayan ve okuma yazması pek iyi olmayan Filip Efendi'nin sermayedar olduğu gazetenin yöneticisi ve öne çıkan ismi Ali Suavi'dir. Suavi, özellikle dış politikada devleti sert şekilde eleştiren yazılar kaleme almıştır. *Muhbir* tabloid boyutlarda ve haftada beş gün çıkan, satış rakamlarına pek aldırış etmeyen ve her fırsatta hükümet politikalarını eleştiren bir gazetedir (Demir, 2014). Bu yönüyle Osmanlı Türk basınında bir heyecan yaratan *Muhbir*'in bu yönüne etki eden isim; devrimci ve Batılı bir düşünceye sahip olan, tartışmacı ve kabına sığmayan Ali Suavi'dir (İnuğur, 1993, s. 207). Gazetenin iktidarla olan ilişkisi yukarıda belirtilen yayın politikasından dolayı problemlidir (Akbulut, 2013). Hıfzı Topuz'a (2018, s. 24) göre gazetenin sık sık okuyucu mektuplarına yer vermesi ve bu mektuplar aracılığı ile hükümete sorular sorması, iktidarın tepkisini çekmiştir. Gazetede bu ve benzeri yayınların yer alması hükümette rahatsızlığa neden olmuş ve *Muhbir* 1867'de hükümet emriyle kapatılmıştır. Kapatılma gerekçesinde, *Muhbir*'in hükümet aleyhinde yayınlar yapmayı alışkanlık haline getirdiği, özellikle son sayılarda kanundışı yazılar yayınladığı ve bu nedenlerle basımevinin kapatıldığı bildirilmiştir. Bunun

üzerine özel bir sayı ile çıkan *Muhbir* kapatma cezasına sahibi Filip Bey'in imzası ile tepkisini dile şu şekilde getirmiştir:

“Dünyanın en adaletli yerlerinde bir matbaayı kapatmaya hükümetin yetkisi vardır. Fakat yukarıdaki bildiriye sözü edilen yazılar *Muhbir*'in hangi sayısında yazılmıştır? Müşterilerimiz ve hamiyet erbabı kişiler bunu bildirirlerse, bundan böyle gazetemizin kapatılmasını önleriz. *Muhbir*, Devlet-i Aliyye'nin ve milel-i Osmaniye'nin hayrınadır. Bir ay süreyle kapatıldığını müşterilerimize duyururuz. Bu süreç içerisinde müşterilerimizi havadissiz bırakmamak için derhal başka bir gazeteyle anlaşacağım ve Girit meselesini o gazeteyle ilan eyleyeceğim ve ileride, hükümete hakların korunması için bazı düşünceler beyan edeceğim” (Topuz, 2018, s. 24-25).

Yazıdan da anlaşıldığı üzere *Muhbir* neden kapatıldığını bile anlayamamıştır. Belli aralıklarla yayını durdurulan gazete 1867 tarihinde kesin olarak kapatılmıştır. Kapatılmasına neden olan yazılar ise Ziya Paşa ve Ali Suavi tarafından kaleme alınmıştır. 1867'de Mustafa Fazıl Paşa'nın Paris'te, Osmanlı'nın ekonomik durumu ile ilgili Padişah'a yazdığı mektup ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti hakkındaki haberler, dış basın ve İstanbul'daki yabancı gazetelerinden sonra *Muhbir* ve *Tasvir-i Efkar*'da da yayınlanmıştır. Daha sonra *Muhbir*'de yer alan ve Mısır Valisi'nin eleştirildiği bir yazıyı *Tasvir-i Efkar* da aynı şekilde sayfalarına taşımıştır. Ali Suavi'nin ve devamında Ziya Bey'in yazılarından sonra *Muhbir* 9 Mart 1967'de kapatılmıştır. Gazetenin '*insanları yanlış bilgilerle hükümete karşı kıskırtması*' kapatmaya gerekçe olarak gösterilmiştir. Bunun birlikte memur gazeteciler terfi edilerek Anadolu'ya atanmış ve böylece İstanbul'dan uzaklaştırılmışlardır. Fazıl Paşa'nın çağrısıyla Ziya Paşa, Ali Suavi ve Namık Kemal gibi isimler de Paris'e kaçmıştır (Koloğlu, 1992, s. 35; Topuz, 2018, s. 25).

Tasvir-i Efkâr ve Muhbir

Bu dönemde yukarıda ifade edilen 1858 *Ceza Kanunu* ile birlikte basın alanında ilk yasal düzenlemeler ve yasaklar da gündeme gelmiştir. Özellikle izinsiz litograf matbaalarının çoğalması, 1857'de *Matbaa Nizamnamesi*'nin yayınlanmasını gerekli kılmıştır. Aslında bu nizamnamenin doğrudan basınla ilgisi yoktur. Sözü edilen dönemde Takvimhane-i Amire'nin gelirlerinin azalmasına neden olan ruhsatsız ve izinsiz matbaalar için bir nevi basımhanelerin '*ancak irade ile açılabilceği*' hükmü yeniden hatırlatılmıştır (Birinci, 2006). Nizamnamede; basımevi sahibi, idare yeri, makine ve malzemesinin çeşitleri, ne iş yapacağı, çalıştıracağı personel ve bunların kimlikleri, ikamet ettikleri yerler bir bildirim ile kayıt altına alınmayı

amaçlamaktadır. 1908 yılına kadar yürürlükte kalan Matbaa Nizamnamesi, kitap ve broşürlerin basılmadan önce sansürlenebilmesini de öngörmüştür (Girgin, 2009, s. 105; Koloğlu, 2020, s. 59).

1864 tarihinde Fransız basın yasasından esinlenilerek hazırlanan 35 maddelik *Matbuat Nizamnamesi*, basın alanında hukuki bir düzen sağlamayı ve bu alandaki faaliyetleri yasal bir çerçeveye dahil etmeyi amaçlamış doğrudan gazeteciliği ilgilendiren ilk düzenlemedir. İki bölümden oluşan *Matbuat Nizamnamesi*'nin birinci bölümü (1-9. maddeler) genellikle ruhsat, yabancı ülkelerde basılan ve yıkıcı yayınları olan gazetelerin ülkeye sokulmaması gibi konularla ilgiliyken, ikinci bölüm (10-36. maddeler) ceza gerektiren fiillerle ilgilidir (Topuz, 2018, s. 44-45; Girgin, 2009, s. 107). *Matbuat Nizamnamesi*, *Matbuat Kanunu*'nun kabul edildiği 1909 yılına kadar 45 yıl süreyle yürürlükte kalmıştır.

Koloğlu'na (1992, s. 42) göre nizamname, baskıdan önceki sansür uygulamasını tam olarak kaldırdığı ve basın davalarının görüleceği özel bir mahkeme kurulmasını öngörmesi açısından ileri bir adım olarak görülebilir. Ancak bu yasal düzenlemede, devlet yöneticilerinin ve memurlarının yanı sıra, yabancı hükümdar ve elçiliklerin de dokunulmazlık statüsüne alınması öngörülmüştür. Nizamname yukarıda ilerici olarak ifade edilen özelliklerine rağmen gazete çıkarma noktasında eski alışkanlıkları devam ettirmiş ve gazete çıkarmak için izin alma zorunluluğunu sürdürmüştür. Bu uygulanmaların yürütülmesi amacıyla 'Matbuat Dairesi' makamının kurulması sağlanmıştır. Ayrıca nizamnameyi en çok sevinerek karşılayanlar Türkçe yayınlanan basın olmuştur. Çünkü *Matbuat Nizamnamesi*'nin üçüncü maddesi açıkça, yerli yabancı farkını ortadan kaldırmış, yabancıların kapitülasyonlardan faydalanamayacakları belirtilmiştir. Böylece; eskiden sansürü en ağır biçimde yaşayan Türkçe basın, Avrupa ve azınlık basını ile eşit duruma gelmiştir.

Nizamnamenin birinci maddesi ile gazete çıkarmak isteyenlerin ruhsat almaları zorunlu kılınmıştır. Bu anlamda Osmanlı vatandaşları Maarif Nezareti'ne; yabancılar ise Hariciye Nezareti'ne başvurarak ruhsatname alabileceklerdir. Ancak ruhsat verilebilmesi için Osmanlı uyruğundaki kişilerin 30 yaşını geçmiş, ceza yasasının maddelerine giren suçlardan hüküm giymemiş, aynı zamanda kişilik haklarını kullanabilir durumda olmaları gerekmektedir (Girgin, 2009, s. 106-107). Dokuzuncu maddede ise yurt dışında yayınlanan ve Osmanlı devletine karşı yıkıcı ve düşmanca haberler yapan gazetelerin ülkeye sokulması yasaklanmıştır. Bu maddenin devamında yer alan suç teşkil eden eylemler ve cezaları şu şekildedir: Ruhsat izni almadan gazete yayınlamak;

basılan gazetenin bir örneğini ilgili devlet birimine göndermemek; hükümet tarafında gönderilen bildiri ve duyuruları yayınlamamak; devletin iç güvenliğini tehlikeye atacak suçları teşvik edici yayınlar kişileri kışkırtmak; genel adap ve milli ahlaka aykırı yayınlar yapmak; Osmanlı padişahını saldırı mahiyetinde yayınlar yapmak; devlet bakanları ile müttefik devlet başkanlarını rahatsız edecek ifadeler kullanmak; meclisleri, mahkemeleri ve devletçe kurulan heyetleri kötüleyecek yazılar yazmak; devlet memurları hakkında olumsuz haber yapmak; yabancı diplomatları kötülemek; halkı aşağılamak (Topuz, 2018, s. 45). Maddelere bakıldığında, gazetelerin nasıl bir baskı altında yayın yapmak zorunda kaldıkları ortaya çıkmaktadır. Gazeteler bu nizamnamedeki maddeler çerçevesinde cezalandırılmış, bazıları ise kapatılmıştır. Bununla birlikte yurtdışında yayınlanan gazete ve dergilerin ülke içindeki dağıtımları da sıkı bir denetim altına alınmıştır.

Bu dönemde basın üzerinde ciddi baskı, sansür ve denetimler başka bir düzenleme olan 1867 tarihli *Âli Kararname* ile devam etmiştir. Matbuat Nizamnamesi'nin üzerinden henüz üç yıl geçmesine rağmen Osmanlı idaresinin basına karşı her çeşit yetkiyi elinde tutmasına olanak sağlayan bu kararnamenin çıkmasında, *Tasvir-i Efkâr* ile *Muhbir* gazetelerinde Girit meselesi ile ilgili çıkan haber ve yazıların etkili olduğu söylenmektedir. Temel amacı hükümet aleyhindeki haber ve yazıların önüne geçmek olan *Âli Kararname*'nin gerekçesinde İstanbul'daki gazetelerin yayın politikalarının hükümet tarafından aşırı olarak görülmesi yatmaktadır (Nalcıoğlu, 2005). Bu gazetelerde haberlerin verilmiş şekli ile haber ve yorum yazılarının içeriklerinin hükümet tarafından tasvip edilmediği, yayınların her şeyden önce devlet ve millete zarar verdiği iddia edilmiştir. Gazetelerin yalan haberler ve zararlı fikirlerle halkın zihnini bulandırdığı ifade edilen *Âli Kararname*'de, hükümet tarafından bunların önüne geçilmesi için eğitici ve önleyici tedbirlerin alınacağı duyurulmuştur (Topuz, 2018, s. 46; Girgin, 2009, s. 110). Zaten oldukça kısıtlı olan basın özgürlüğüne daha sert bir darbe vuran *Âli Kararname*; umumi menfaatler söz konusu olduğunda, Matbuat Nizamnamesi'nin yer alan maddeler dışında da hükümete gazeteleri kapatma yetkisi vermiştir.

Nitekim Osmanlı idaresi, bu kararnamenin verdiği yetkileri kullanarak *Muhbir*, *Ayine-i Vatan* ve *Utarit* gazetelerini art arda kapatmıştır. Hâlbuki henüz beşinci sayısı çıkmışken kapatılmasına karar verilen *Utarit* gazetesinin sunuş mukaddimesinde, basına gösterilen müsaadeye vurgu yapılmış; devlete, millete ve vatana hizmet için bu işe girişildiği ifadelerine yer verilmişti. Aynı şekilde *Ayine-i Vatan* gazetesinin mukaddimesinde de Padişah Abdülaziz'in tahta

çıkışından sonra yapılan ıslahatlar sayesinde gazete sayısının arttığı vurgulanmış, gazetenin de bu uygun ortamda küçük de olsa vatana hizmet edebilme amacıyla çıkarılmaya başlandığı yazılmıştır. 1864 tarihli *Matbuat Nizamnamesi'*nde gazetelerin sansür edilmesiyle ilgili kesin hükümler bulunmamasına rağmen, *Âli Kararname* ile basın özgürlüğü kesin bir şekilde kısıtlanmış, bu kararnameye dayanılarak çok sayıda gazete kapatılmış ve gazeteciler sürgüne yollanmıştır. *Âli Kararname*, Sultan Abdülaziz'in ardından tahta çıkan II. Abdülhamit tarafından da basını denetim altına almak amacıyla sık sık kullanılmıştır (Akbulut, 2013, s. 46; Girgin, 2009, s. 110). Bundan da anlaşılacağı üzere kararname, başlangıçta geçici ve sınırlı önlemler için çıkarıldığı ifade edilmiş olmasına rağmen, zamanla basın üzerindeki baskı ve sansürün kalıcı bir aracı haline gelmiştir.

Basın ve düşünce özgürlüğünün katı bir şekilde denetim altına alınması tepkilere neden olsa da hükümet geri adım atmamıştır. Kabacalı'nın (1999, s. 21) aktardığına göre bu durum, Ebüzziya Tevfik'in deyişiyle, basın özgürlüğü açısından felç gibi bir şey olmuştur: “Artık bundan sonra beynin işlemesi hükümsüz kalacaktı çünkü açığa vurma olanağı böyle bir kısıtlamaya düştükten sonra, düşünmekten ne beklenebilir” di! Hükümet bununla da yetinmemiştir. Aslında kararnamede gazetecilerin sürgün edilmeleriyle ilgili herhangi bir ceza olmamasına rağmen Ali Suavi tutuklandıktan sonra Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir. Aynı zamanda devlet memuru da olan *Tasvir-i Efkâr* gazetesinden Namık Kemal ise Erzurum vali yardımcılığına atanmıştır. Ziya Bey ise Kıbrıs mutasarrıfı olarak görevlendirilmiştir.

Ali Kararname de Osmanlı Türkçe basınının ulaştığı dinamizmi frenlemeye yetmeyince, hükümet 1874'te gazetelere iki liralık pul yapıştırma zorunluluğu getirmiştir. Fakat bu uygulama da yeterli olmamış, tehlikeli boyutlara varan isyanları bastırmak ve gazetelerde yayınlanan eleştirileri ve tenkitlerin çatışmaları kışkırtmasına engel olmak amacıyla hükümet sürekli yeni bildirimler yayınlarak basını uyarmıştır. 1875'te ise, 1864'teki yasaya gazetelerin ilave yayınlarının sadece resmi bildirimleri içerebileceği maddesi eklenmiştir (Koloğlu, 1992, s. 42-43). Aslında buradaki amaç oldukça açıktır: Siyasal anlamda katı yasal düzenleme ve kararnamelerle denetim altına alınamayan basın, ekonomik olarak baskı altında tutulmak istenmiştir.

1876'da ise *Sansür Hakkında Âli Kararname* çıkarılmıştır. Mahmud Nedim Paşa tarafından çıkarılan kararnamede, “Osmanlı basınında çıkan yazılara, hükümet gerekli dikkati göstermiş ve çoğu zaman gazeteleri süreli ve süresiz kapatmışsa da basın

disiplin altına alınamamıştır. Bunun için gazetelerin baskıdan önce muayenesine karar verilmiştir” ifadeleri önce çıkmaktadır. Kararname hükümleri gereğince karikatür ve resimler sansüre tabi tutulmuş, yurt dışından ülkeye sokulan gazete ve dergiler sıkı bir şekilde denetlenmiştir. Nihayetinde Osmanlı ülkesindeki tüm yayınların Matbuat Dairesi veya Valilikler tarafından denetimden geçmeden yayımlanamayacakları ilan edilmiştir (Girgin, 2009, s. 111). Görüldüğü gibi Osmanlı idaresi hem ülke içindeki basın faaliyetlerini kontrol ve denetimi altına almaya çalışmış hem de dışarıdan ülkeye sokulan yayınlara yasak getirme yolunu genişletmiştir (Bulunmaz & Çetin, 2021).

Sert bir sansür uygulaması içeren ve basın özgürlüğünü ortadan kaldıran *Sansür Hakkında Âli Kararname* gazetelerden anında tepki görmüştür. Topuz'a (2018, s. 47) göre *Basiret* gazetesi kararnamenin yayınlandığı gün sayfalarında yaptıkları duyuru ile matbaa makinelerinin bozulduğunu ve bu nedenle gazetelerinin bir süre çıkmayacağını söylemiştir. Aslında gazetenin matbaasında teknik bir sorun ve arıza yoktur ve gazete uygulamaya bu şekilde tepki göstermeyi uygun bulmuştur. *Sabah* gazetesi ise daha farklı bir protesto tekniği geliştirmiştir. Gazete kararnamenin yayınlanmasından sonraki ilk sayısında sansür biriminin yasak koyduğu yazı ve haberlerin yerini boş bırakmıştır ve gazete o şekilde çıkmıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi 1867 tarihli *Âli Kararname* ile yürürlükte olan basın yasasından bağımsız olarak bu yeni kararname ile Babıâli'ye doğrudan gazeteler hakkında kavuşturma yapma yetkisi verilmiştir. '*Başkalarının yozlaştırıcı yargılarına karşı çıkacak yerde düşmanlara fesatlık aracı olarak zararlı ve yalan haberler'* bu şekilde engellenecektir. Bu duruma en şiddetli tepkiyi, 1864 tarihli *Matbuat Nizamnamesi* ile bir şekilde eşitliğe kavuşmuş olan Türkçe basın göstermiştir (Koloğlu, 1992, s. 42). Ancak iktidarın ana hedefi özellikle Türkçe basın yoluyla yapılan eleştirilerin önüne geçmektir.

Sonuç

1828-1876 yıllarını kapsayan, Tanzimat öncesi ve sonrası dönemi içeren Türk basınının ilk dönemi, önemli birçok ilke sahne olmuştur. Bu zaman diliminde hem Türkçe hem de yabancı dillerde yayımlanan ilk gazetelerle birlikte, ilk resmi ve özel gazeteler ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, ilk sansür uygulamaları, gazete kapatma kararları ve yasaklamalar da bu dönemde görülmüştür. Sansür anlayışı, I. Meşrutiyet döneminde çok daha katı bir şekilde uygulanacak olsa da bu ilk dönem de bu tür müdahalelerin basın tarihindeki etkisini belirgin şekilde göstermiştir. 1858 Ceza Kanunu, 1864 yılında yürürlüğe giren *Matbuat*

Nizamnamesi ile 1867 yılındaki *Ali Kararname* ve çok sayıda bildiri ile basın sürekli denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Gazeteler kapatılmış, gazeteciler bazen sürgün edilmiş, bazen de kendileri yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde asıl olarak Osmanlı hükümeti ile Yeni Osmanlılar Cemiyeti arasındaki mücadelenin basın üzerinden yürütüldüğü göze çarpmaktadır.

Yukarıda zikredilen ve genel hatlarıyla basın üzerinde baskı kurmayı amaçlayan yasal düzenleme ve kararnameler, basınla iktidar arasındaki güç ilişkilerine yönelik tespitlerin daha yalın bir şekilde yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bütün bu gelişmeler ışığında Tanzimat dönemi olarak adlandırılan bu dönem için bir çerçeve çizmek gerekirse; ilk basın hareketlerinin başladığı ve gazetecilik açısından önemli çabaların sergilendiği söylenebilir. Dönemin koşulları ve toplumsal yapısı göz önüne alındığında, gazetecilik alanında cesur ve yenilikçi girişimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak, bu ilerici adımlara rağmen, gazeteciliğin en temel sorunlarından biri olan yasadışı ve sansürcü zihniyetin, o dönemde de kendisine uygulama alanı bulduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, dönemin basın politikalarının şekillenmesinde önemli bir etkide bulunmuş ve hem gazetecilerin hem de yayın organlarının özgürce çalışabilmesini kısıtlamıştır. Dahası, sansür ve yasaklamalar, dönemin sosyal ve siyasal yapısıyla birleşerek, özgür ifade ortamının oluşumunu engellemiş ve gazeteciliğin gelişimini belirli sınırlara hapsedmiştir. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu dönemdeki basın faaliyetlerinin, cesur girişimlerin yanı sıra, baskıcı uygulamaların gölgesinde ilerlemek zorunda kaldığı ifade edilebilir. Bu dönemde hazırlanan yasal düzenlemeler I. Meşrutiyet dönemi padişahı II. Abdülhamit tarafından da uygulanacak ve bunlarla birlikte yeni düzenlemelerle basın faaliyetleri daha sert yasaklamalarla karşı karşıya kalacaktır.

İlk elli yıllık bu dönemde tam olarak bir basın rejiminden söz etmek mümkün olmasa da yukarıdaki düzenlemeler iktidarın basını kontrol altına alma isteklerinden doğmuştur. Aslında Osmanlı idaresi neredeyse 1840'lı yıllarda zaman zaman yayınladığı bildirimlerle Osmanlı topraklarında izin alınmadan veya devletin ön kontrolünden geçmeden hiçbir yayının çıkmayacağını sürekli anımsatmıştır. Dolayısıyla bu ilk dönemde Osmanlı ülkesinde basın alanında ikili bir düzen olduğu anlaşılmaktadır. Sayıları son derece az olan Türkçe yayınlar, devlet memurları tarafından çıkarıldığı için otomatikman kontrol altında tutulmuştur. Türkçe dışı yayınları ise genellikle maliyetlerini karşılayamadıkları için yayıncılara ödenek verilerek iktidar tarafında çekilmiştir. Son çare olarak uygunsuz davranışların matbaa ve basım imtiyazı iptal edilmeye başlanmıştır. Ancak buna rağmen Türkçe olmayan basının tam kontrol

altında tutulduğunu söylemek olanaklı değildir. Avrupa gazetelerinden yer alan bir haberi kendi sayfalarına taşımaları ve kaynaklarını açıklamaları onlara bir sorumluluk yüklememiştir. Oysa bu hak Türkçe yayınlara tanınmamıştır.

Tanzimat dönemi basın, siyasi baskılar ve yasaklar nedeniyle, siyaset, ekonomi ve toplumsal alanlardaki olayları özgür bir şekilde haberleştirme imkanından yoksun kalmıştır. Bu dönemde ülkede yaşanan olaylar ve gelişmeler, gazetelerde sınırlı bir şekilde yer bulmuş, genellikle yüzeysel ve resmi içeriklerle sınırlı kalmıştır. Gazetelerde yayımlanan haberlerin büyük bir bölümü, devlet kurumlarında gerçekleşen gelişmelere, bürokratik işlemlere ve padişahın onayıyla gerçekleştirilen atama ve terfi gibi konulara odaklanmıştır. Bu nedenle, basın, halkın bilgilendirilmesi ve toplumun bilinçlendirilmesi gibi temel görevlerini yerine getirmek yerine, daha çok devlet otoritesinin bir aracı olarak işlev görmüştür. Bu durum, dönemin gazetecilik anlayışını sınırlandırmış ve basının özgür ifade yetisini ciddi şekilde kısıtlamıştır. Bu durum, bağımsız gazetelerin ortaya çıkmasıyla birlikte farklı bir yöne evrilse de iktidarın basını denetim altına alma noktasındaki istek ve kararlılığı sert yasal düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

Extended Abstract

This study examines the complex relationship between the press and the government in the Ottoman Empire from 1828 to 1876, a period marked by significant transformations, particularly in the context of modernization and Westernization efforts. The research focuses on how the Ottoman state sought to control the emerging press while facing opposition from journalists who aimed to use the press as a platform for public opinion formation and political critique. This dynamic relationship not only shaped the nature of journalism during this era but also contributed to the evolving political discourse in the empire.

The paper begins by outlining the pre-Tanzimat period, during which the press was largely an instrument of the state. The first official Ottoman newspaper, *Takvim-i Vekayi*, published in 1831, was a state-sponsored organ used primarily to disseminate government decisions and reform policies. Similarly, *Ceride-i Havadis*, launched in 1840 by British citizen William Churchill, while not directly a state organ, still enjoyed government support and refrained from openly criticizing the authorities. Both newspapers served the purpose of modernizing and centralizing state control but lacked independence and critical stance characteristic of a free press. Their role was essentially to

promote the state's reformist agenda and to create a sense of loyalty among the population.

A significant shift occurred in the 1860s with the rise of opposition journalism, notably with the publication of *Tercüman-ı Ahval* in 1860, founded by intellectuals like Namık Kemal and Ziya Paşa. This newspaper marked a turning point in Ottoman journalism by advocating for social and political reforms and providing a platform for criticizing government policies. *Tercüman-ı Ahval* and other opposition papers played a critical role in shaping public discourse and fostering a nascent public sphere in the empire. These publications challenged the state's modernization efforts by highlighting the contradictions and inadequacies in the reforms, particularly regarding freedom of expression and press rights. For the first time, newspapers became spaces where the government's shortcomings could be publicly debated, marking the beginnings of a more politically engaged public.

The study explores the legal framework established by the Ottoman state to regulate and control the press. Key legal instruments such as the 1864 *Matbuat Nizamnamesi* (Regulation on Printing Press) and the 1867 *Âli Kararname* (Decree) are analyzed in detail. These laws aimed to curtail the growing influence of opposition journalism by imposing restrictions on press freedom, including censorship and the requirement for government approval before publication. The *Matbuat Nizamnamesi* is particularly significant because it institutionalized the state's control over the press by requiring newspapers to obtain licenses and submit their content for pre-publication review. These measures stifled independent journalism and subjected newspapers to strict government oversight, leading to the closure of several critical publications. The *Âli Kararname* (Decree), in particular, allowed the government to shut down newspapers without trial, further eroding press freedom and silencing dissent.

The paper further discusses the impact of these regulations on prominent newspapers of the time, such as *Tasvir-i Efkâr* and *Muhbir*, both of which experienced government censorship and eventual shutdown due to their opposition to state policies. The closure of these newspapers illustrates the state's determination to suppress dissenting voices and maintain control over public discourse, even as the empire was undergoing significant internal and external pressures. The fate of these papers highlights the precarious balance between the press and the state, where any deviation from the official line was met with severe consequences.

In addition to legal constraints, the Ottoman government also employed informal mechanisms of control, such as economic incentives and coercion, to manipulate the press. The "carrot and stick" approach, as described in the study, included offering financial support to compliant newspapers and imposing harsh penalties, including exile and imprisonment, on those that challenged the government's authority. This dual strategy ensured that the press remained a tool for reinforcing the state's legitimacy while limiting its role as a forum for critical discussion. Journalists who sought to resist these pressures faced significant personal and professional risks, yet many continued to use the press as a means of advocating for reform.

Despite these challenges, opposition journalism persisted, particularly in the context of the Young Ottomans movement, which sought to use the press as a means of advocating for constitutionalism, civil liberties, and political reform. The study highlights how figures like Namık Kemal and Ali Suavi, through newspapers such as *Muhbir*, played pivotal roles in articulating demands for greater political participation and accountability. Their efforts, however, were met with harsh repression, as evidenced by the exile of leading journalists and the continued closure of opposition newspapers. Despite their repression, the voices of these journalists continued to resonate within Ottoman society, contributing to the broader movements for political reform.

The paper concludes by reflecting on the broader implications of press-government relations in the Ottoman Empire during this period. While the state succeeded in maintaining control over the press through legal and informal means, the era also saw the emergence of a more critical and reformist press that challenged the state's authority. This dynamic between control and resistance set the stage for future struggles over press freedom and the role of journalism in the political sphere of the Ottoman Empire. The period from 1828 to 1876 laid the foundation for the ongoing tensions between the press and the state that would continue to shape Ottoman and later Turkish journalism for decades to come.

Kaynakça

Akbulut, U. (2013). Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-1876). *Turkish Studies*, 5(8), 31-57.

Alver, F. (2011). *Gazetecilik Bilimi ve Kuramları*. Kalkedon Yayınları.

- Birinci, A. (2006). Osmanlı devletinde matbuat ve neşriyat yasakları tarihine medhal. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (7), 291-349.
- Bulunmaz, B., & Çetin, B. (2021). *Türkiye'de Gazetecilik: Genel Yayın Yönetmenleri Üzerinden Tarihi Bir İzdüşüm- Yaşananlar, Tanıklıklar, Hatıralar*. Der Yayınları.
- Benek, K. (2016). Osmanlı İmparatorluğunda Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6-7), 27-39.
- Çakır, H. (1997). *Osmanlı basınında reklam*. Elit Reklamcılık.
- Demir, K. (2014). Osmanlı'da basının doğuşu ve gazeteler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (5), 57-88.
- Doğaner, Y. (2012). Hürriyet ve modernleşme enstrümanı olarak Osmanlı'da basın. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1).
- Eraslan, H., & Eryılmaz, D. (2022). Ceride-i Havadis' in Ermeni harfleriyle Türkçe baskısı. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(2), 931-949.
- Erol, S. (2019). Türk Basın Tarihinde İbrahim Şinasi Efendi ve Tasvir-i Efkâr Gazetesi. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(2), 273-295.
- Girgin, A. (2009). *Türkiye'de Yerel Basın*. Der Yayınları.
- Gündüz, U. (2018). *Osmanlı'dan Günümüze Basın ve Modernleşme*. İmge Kitabevi.
- Güz, N., & Bayhan, G. (2016). İlk muhalif gazete olarak İbret. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-15.
- Hayta, N. (2018). Tasvir-i Efkâr Gazetesi ve Yenileşme Hareketlerindeki Rolü. *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu Elâzığ (19-21 Ekim 2016), Bildiriler Kitabı*, 623-634.
- İnuğur, M. N. (1993). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- İskit, S. (1937). *Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-i Ahval ve Agâh Efendi*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Jeltyakov, A. (1972). *Matbaacılığın 250. Kuruluş Yıldönümüne Armağan: Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın*. Ankara: Nauka Yayınevi.
- Kabacalı, A. (1999). *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kızılca, G. K. (2023). Osmanlı Gazeteciliği ve Ahaliye Ulaşmak, Ahaliye Görünür Kılmak: Tasvir-i Efkâr Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 78(1), 167-190.

- Kocabaşoğlu, U., & Akan, A. (2019). *Mütareke ve Milli Mücadele Basını: Direniş İle Teslimiyetin Sözcüleri ve 'Mahşer'in 100 Atlısı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koloğlu, O. (1985). Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi. *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I. Cilt* (s. 68-93). içinde İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (1992). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, O. (2020). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınevi.
- Kotan, S. (2020). Türk Basın Tarihinde İbret Gazetesi ve Kapatılmasına Neden Olan Yazılar (1872-1873). *ETÜT Dergisi*, 1(1), 67-94.
- Nalciođlu, B. U. (2005). Tanzimat Dönemi Türk Gazeteciliği ve Türk Basınının İlkleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 253-267.
- Öztay, O. H. (2020). Osmanlı'nın siyasal hayatında basının rolü: 19. yy örneği. *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, 6(29), 235-246.
- Sözeri, C. (2014). Dönüşen Medya Değişmeyen Sorunlar. E. Arsan, & S. Çoban içinde, *Medya ve İktidar: Hegemonya, Statüko, Direniş* (s. 71-85). İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı.
- Şerif, D (2015). İktidar-Basın İlişkilerinin Osmanlı Devleti'nde Görünümü (1831-1918). *International Journal of Social Science* Doi number :<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2747> Number: 33 , p. 367-377, Spring I 2015
- Topuz, H. (2018). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yanardağ, M. F. (2011). Tanzimat Dönemi Fikir Gazeteciliğinin Önemli İsmi Tasviri Efkâr ve Toplumsal Değişime Katkısı. *Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu (21-22 Ekim 2010)*, 1-15.
- Yardımcı, M. E., Genç, S. Y., & Sülođlu, D. (2017). Osmanlı Devleti'nde Reklamın Tarihsel Gelişimi ve Ekonomiye İlk Yansımaları. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017(1), 86-104.
- Yüksel, S. (2020). Osmanlı Basınının İlk Döneminde Gazete Mukaddimleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (48), 55-65.